

VỀ NGUYÊN LÝ TÍNH HÌNH TUYẾN VÀ TÍNH CHẤT TÂM LÝ CỦA TÍN HIỆU NGÔN NGỮ

GS.TS NGUYỄN ĐỨC TÒN

1. Như chúng ta đều biết, trong tác phẩm nổi tiếng *Giáo trình ngôn ngữ học đại cương*, F. de Saussure đã đưa ra nguyên lý về tính hình tuyến của tín hiệu ngôn ngữ. Theo nguyên lý đó, cái biểu hiện của tín hiệu ngôn ngữ diễn ra trong thời gian và có những đặc điểm vốn là của thời gian: a) nó có một bề rộng và b) bề rộng đó chỉ có thể đo trên một chiều mà thôi: đó là một đường chỉ, một tuyến [6, 126], và "những yếu tố của cái biểu hiện của tín hiệu ngôn ngữ hiện ra lần lượt cái này tiếp theo cái kia, làm thành một chuỗi. Đặc điểm này lộ rõ ngay khi người ta biểu hiện các yếu tố đó bằng chữ viết và đem tuyến không gian của những tín hiệu văn tự thay thế cho sự kế tiếp trong thời gian" [6, 126 - 127].

Như vậy, tính hình tuyến là thuộc tính thuộc bản thể của tín hiệu ngôn ngữ. Theo nguyên lý tính hình tuyến thì tín hiệu ngôn ngữ là một thực thể vật chất.

Song trước khi phát biểu nguyên lý này, F. de Saussure đã nhiều lần phát biểu khẳng định những tư tưởng trái ngược lại và dường như đây mới là tư tưởng chính của ông về bản chất của tín hiệu ngôn ngữ nói riêng và ngôn ngữ nói chung. Cụ thể là theo F. de Saussure: "ngôn ngữ là bộ phận xã hội của hoạt động ngôn ngữ, tồn tại ở bên ngoài cá nhân" [6, 38], "ngôn ngữ tồn tại trong tập thể dưới dạng

thức một tổng thể những dấu vết đọng lại trong mỗi bộ óc" [6, 45], "nó là một sản phẩm xã hội lưu trữ trong óc mỗi người" [6, 52]. Và F. de Saussure đi đến kết luận: "*Ngôn ngữ là một hình thức chứ không phải là một chất liệu*" (chỗ nhấn mạnh là của *Giáo trình...* - NĐT) [6, 212].

Còn nói về tín hiệu ngôn ngữ thì F. de Saussure cho rằng: "Đơn vị ngôn ngữ là một cái gì có hai mặt, do sự kết liên giữa hai thành phần mà nên" [6, 120]. "Hai thành phần bao hàm trong tín hiệu ngôn ngữ đều có tính chất tâm lý" [6, 120]. "Tín hiệu ngôn ngữ kết liên thành một không phải một sự vật với một tên gọi, mà là một khái niệm với một hình ảnh âm thanh (chúng tôi nhấn mạnh - NĐT). Hình ảnh này không phải là cái âm vật chất, một âm thuần vật lý, mà là dấu vết tâm lý của cái âm đó, là cái biểu tượng mà các giác quan của ta cung cấp cho ta về cái âm đó, nó thuộc cảm quan, và nếu đôi khi ta có gọi nó là "vật chất" thì chỉ với ý nghĩa đó và để đối lập với thành phần kia của sự liên hệ, tức là với khái niệm, thường trừu tượng hơn" [6, 120]. F. de Saussure kết luận: "Tín hiệu ngôn ngữ là một thực thể tâm lý có hai mặt (...)" [6, 121].

Như vậy F. de Saussure vừa khẳng định nguyên lý tính hình tuyến của cái biểu hiện của tín hiệu ngôn ngữ, nghĩa là khẳng định tính vật chất của tín hiệu ngôn ngữ, nhưng đồng thời

lại khẳng định *tính chất tâm lí* của cả cái biểu hiện lẫn cái được biểu hiện, *tức là tính phi vật chất của tín hiệu ngôn ngữ*. Phải chăng F. de Saussure đã có sự mâu thuẫn trong quan niệm của mình? Chính điều này đã khiến cho có nhiều ý kiến phê phán ông.

2. Như chúng ta đều biết, các nhà kinh điển của chủ nghĩa Mác trong tác phẩm *Hệ tư tưởng Đức* đã chỉ ra rằng: "Ngôn ngữ là hiện thực trực tiếp của tư tưởng" [7, 173]. Theo V.I. Lênin: "Ngôn ngữ là phương tiện quan trọng nhất trong sự giao thiệp giữa người với người" [3, 18]. Đây là những định nghĩa kinh điển về ngôn ngữ nói chung từ góc độ chức năng của nó. Tất nhiên, ngôn ngữ có nhiều chức năng khác nhau, song chức năng giao tiếp và chức năng làm công cụ tư duy là hai chức năng chủ yếu nhất của ngôn ngữ. Chính hai chức năng cơ bản này của ngôn ngữ là chìa khoá giúp chúng ta có thể lí giải được mâu thuẫn nói trên trong quan điểm của F. de Saussure.

Chúng ta cũng thấy rằng về mặt bản thể (tức là "cái thực tồn", cái đang tồn tại hay còn gọi là khách thể - đối tượng của nhận thức), ngôn ngữ là một hệ thống tín hiệu, trong đó mỗi tín hiệu là một thực thể gồm có hai mặt: *mặt biểu hiện và mặt được biểu hiện*. Nếu ở hình thức tồn tại trong tinh thần thì cả hai mặt này của tín hiệu tất nhiên đều có tính chất tâm lí như nhau, như F. de Saussure đã khẳng định [6, 120]. Khi ngôn ngữ nằm trong não bộ con người (hay tinh thần) thì nó thực hiện chức năng tư duy (ngôn ngữ học gọi ngôn ngữ ở hình thức tồn tại này là *lời nói bên trong*). Lời nói bên trong chính là lời nói không có âm thanh, không được phát thành âm, tức là lời nói câm. Lời nói bên trong diễn ra khi người ta suy nghĩ một mình thầm lặng. Thậm chí một

người nằm võng thông thạo nhiều thứ tiếng khi suy nghĩ vẫn biết mình đang suy nghĩ bằng thứ tiếng nào.

Khi ngôn ngữ thực hiện chức năng giao tiếp thì nó có hình thức tồn tại được ngôn ngữ học gọi là *lời nói bên ngoài*. Khi đó ngôn ngữ có thể tồn tại dưới hình thức âm thanh (tức là ngữ âm). Sau này khi loài người sáng tạo ra chữ viết để khắc phục sự hạn chế của âm thanh trong việc truyền bá ngôn ngữ trong không gian và lưu giữ trong thời gian, thì ngôn ngữ có thêm hình thức tồn tại hay thể hiện thứ sinh là chữ viết.

(Có thể tham khảo cụ thể hơn vấn đề về lời nói bên trong và sự khác biệt cũng như sự chuyển hóa từ lời nói bên trong ra thành lời nói bên ngoài trong các công trình [8, 375]; [9, 36]; [10, 335 - 338]).

3. Như vậy khi bàn về nguyên lí tính hình tuyến của cái biểu hiện của tín hiệu ngôn ngữ, dường như người ta thấy F. de Saussure mâu thuẫn với chính mình khi một mặt coi cái biểu hiện của tín hiệu ngôn ngữ có tính vật chất nên có tính hình tuyến, một mặt lại đã phủ nhận khi coi tín hiệu ngôn ngữ là một thực thể tâm lí có hai mặt. Song thực ra ông đã đúng, hoàn toàn không phải là tự mâu thuẫn với bản thân như nhiều người đã hiểu lầm. F. de Saussure nói về hai hình thức tồn tại của ngôn ngữ tương ứng với hai chức năng cơ bản của nó. Khi ngôn ngữ thực hiện chức năng là phương tiện giao tiếp thì nó tồn tại ở dạng là *lời nói bên ngoài* mang tính vật chất nên cái biểu hiện của tín hiệu ngôn ngữ có tính hình tuyến. Khi thực hiện chức năng là công cụ tư duy thì ngôn ngữ tồn tại ở dạng tinh thần, là *lời nói bên trong*, khi đó cả hai mặt của các tín hiệu ngôn ngữ đều có tính chất tâm lí như nhau. Đây không phải là *mâu*

thuần chủ quan, nghĩa là mâu thuẫn trong nhận thức của F. de Saussure. Trái lại, đó chính là *mâu thuẫn biện chứng của tự nhiên* xuất phát từ những thuộc tính trái ngược nhau thuộc bản thể tín hiệu ngôn ngữ. Phải chăng F. de Saussure cũng chưa ý thức rõ về điều này mà chỉ chú ý đến sự đối lập giữa các hiện tượng tồn tại thực - ngôn ngữ và lời nói, chưa thấy hai hình thức tồn tại của tín hiệu ngôn ngữ nói riêng và sự phân biệt ngôn ngữ và lời nói nói chung - đó chỉ là hai hình thức tồn tại của ngôn ngữ để thực hiện hai chức năng cơ bản của nó?

Song cũng có thể F. de Saussure hiểu rõ điều này mà chưa có dịp phân tích, hoặc do nguyên nhân từ các học trò của ông? Vì *Giáo trình ngôn ngữ học đại cương* không phải do F. de Saussure tự viết mà do hai nhà ngôn ngữ học - Ch. Bally và A. Sechehaye, những học trò của F. de Saussure, dựa vào các bài giảng của ông để biên soạn xuất bản. Đúng như Hoàng Phê đã viết: "Trong *Giáo trình...*, có nhiều chỗ khó hiểu hoặc mâu thuẫn, có những câu có thể hiểu theo nhiều cách khác nhau. Sờ dĩ như vậy, có lẽ chính là vì Ch. Bally và A. Sechehaye đã hết sức cố gắng trình bày đầy đủ và trung thành tư tưởng của người thầy của mình, cả trong trường hợp tư tưởng ấy có chỗ còn chưa rõ nét hoặc mâu thuẫn" [5].

Cuối cùng, về mặt thuật ngữ, theo chúng tôi, nên dành thuật ngữ *ngôn ngữ* để chỉ chung cho cả hai hình thức tồn tại của "cái phương tiện tư duy và giao tiếp quan trọng nhất" này; dùng thuật ngữ *ngữ ngôn* để chỉ hình thức tồn tại của nó trong tinh thần (tức *lời nói bên trong*) khi thực hiện chức năng tư duy; và thuật ngữ *lời nói* để chỉ hình thức tồn tại bên ngoài khi thực hiện chức năng giao tiếp.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

I. Tiếng Việt

1. Lênin, *Bút kí triết học*, Nxb Sự thật, H., 1959.
2. *Lênin toàn tập*, Tập 29, Nxb Tiến bộ, M., 1981.
3. *Lê Nin bàn về ngôn ngữ*, Nxb GD, H., 1998.
4. *Mác, Enghen, Xtalin bàn về ngôn ngữ*, Nxb Sự thật, H., 1962.
5. Hoàng Phê, *Ferdinand de Saussure với "Giáo trình ngôn ngữ học đại cương" (Một số suy nghĩ khi đọc Giáo trình ngôn ngữ học đại cương của Ferdinand de Saussure)*, In trong: Saussure F. de., *Giáo trình ngôn ngữ học đại cương*, Nxb KHXH, H., tr.5, 1973.
6. Saussure F. de., *Giáo trình ngôn ngữ học đại cương*, Nxb KHXH, H., 1973.

II. Tiếng Nga

7. Марк К., Энгельс Ф., Ленин В. И., *О диалектическом материализме*, М., Политиздат, 1968.
8. Выготский Л.С., *Мышление и речь*// Избранные психологические исследования, М., Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1956.
9. Жинкин Н.И., *О кодовых переходах во внутренней речи*, ВЯ, №6, 1964.

10. *Общее языкознание, Формы существования, функции, история языка*, М., Наука, 1970.

SUMMARY

In the well-known work entitled *Course in General Linguistics*, F. de Saussure put forward the principle of linearity of linguistic signs, and accordingly, linguistic signs are material entities.

However, Saussure himself has repeatedly confirmed that linguistic signs are two-faceted psychological entities. Does Saussure contradict himself in his conceptualization of linguistic signs?

This article attempts to explain that this is the *dialectical contradiction* of two existing forms of language to realize two of its basic functions: language as a means of communication and as a tool of thought, and that it is not the *subjective contradiction* - the one in Saussure's consciousness.